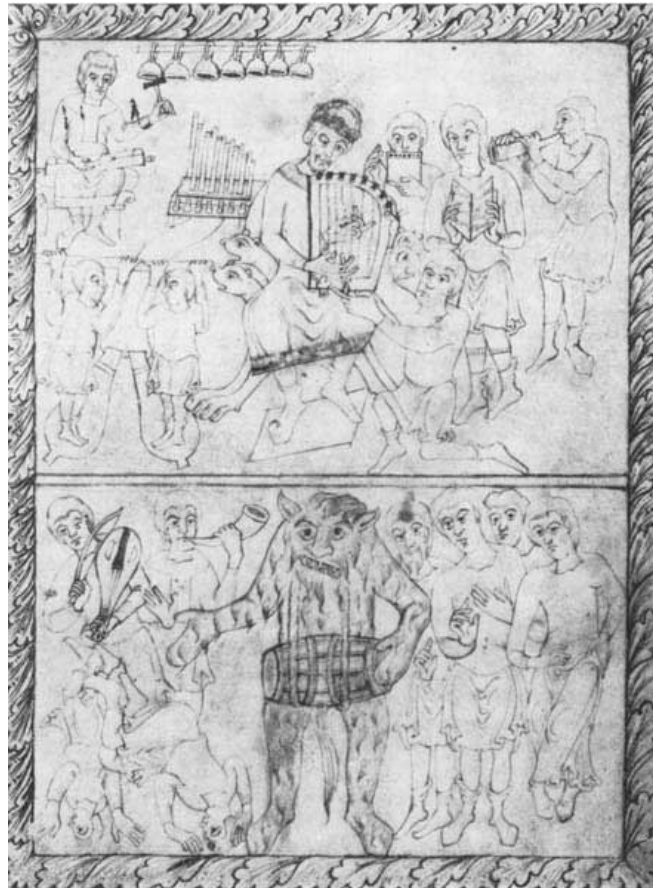


A zene a középkorban — áttekinés

A „zene” jelentése a középkorban: *scientia* és *usus*

Scientia: a zene filozofikus értelemben: mint a hét szabad művészet egyike, egyetemi tanulmányok tárgya: Platón, Arisztotelész, Aristoxenus, Ptolemaiosz, Boethius, Cassiodorus, Sevillai Izidor és mások műveinek elemzése. • Harmónia, számok mint a mindenség szervező erői (Pythagoras: l. Platón: Timaios VIII. fejezet, 34b–41d; pythagoreus misztérium; középkori traktátusok) • A hét szabad művészet: *Trivium* (az alapvető tudományok): grammatika, dialektika, retorika. *Quadrivium* (az emelkedett fokozat): aritmetka, asztronómia, geometria, zene)

Usus: a zene gyakorlata (a mai értelemben vett zene). Elsősorban egyszólamúság: a templomban gregorián (ami még a xv. században is gyarapodott; l. Dufay: *Recollectio*); az udvarnál énekmondó és tánczenészek. Kevés, de egyre növekvő mennyiségű polifónia. A megírt zene gazdag, improvizációs közegben él.



Az antikvitás zeneelméletét és zenefelfogását elsősorban Boëthius (c.480–c.524) „*De institutione musica*” című írása közvetítette (melyben a fiatal római patrícius az általa tanultakat foglalta össze). Az általa közvetített felfogás három szférára osztja a zenét: *musica mundana* (a „szférák zenéje”: a kozmosz (csillagok, szférák, bolygók, évszakok, elemek) számok által irányított harmóniája) — *musica humana* (az emberi lélek és test harmóniája, mely a m, mundanat követi) — *musica instrumentalis* (a gyakorlati zenélés: éneklés és hangszeres zene; előtérben a hangközök számarányaival)

A zene színterei a középkorban:

Templom: • kórus (gregorián, supra librum) • kápolnák (urak, céhek, társaságok liturgikus és halotti repretációja, polifónia) • hajó (misztériumjátékok, hangszerek processzióhoz ill. uraságot jelző trombiták)

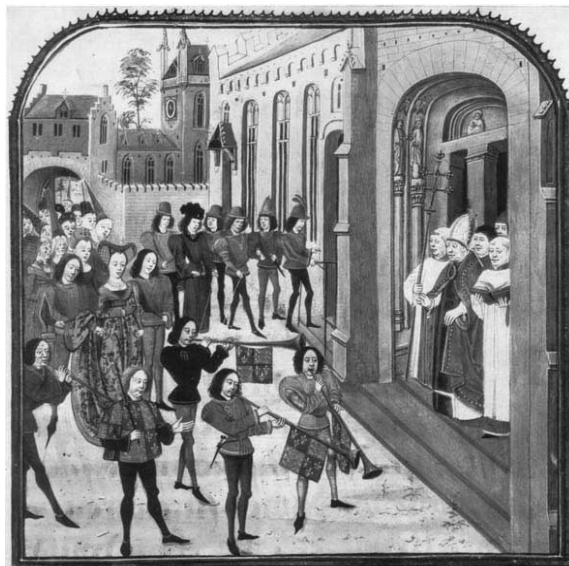
Kolostor: sokféleség, különféle liturgikus irányzatok. Általában gregorián.

Iskolák • minden katedrális mellett működött iskola, ahol a gyerekek elsősorban a jövő klerikusok voltak, de a xv. században egyre növekvő számban jártak civilek is ilyen iskolába. • Többnyire két „*succentor*” is alkalmaztak, egyet gregoriánra, egyet meg polifónia („Canto de organo”): szolmizáció, kottairás, ellenpont, néhol billentyűs játék (főleg klavichord) tanítására. A templomhoz tartozó klerikusok továbbképzéséről, a polifón éneklésbe való bekapcsolódásáról is gondoskodnia kellett. Misztériumjátékokat, liturgikus és nemliturgikus műveket kellett komponálnia. • Az iskola kórusa („Kantorei”) gyakran fellépett egyebütt is (l. még a barokk időkig, vagy máig nyúló hagyományt (angol college-kórusok))

Egyetemek: a zeneelmélet (7 szabad művészet, etc.), filozófia, matematika, teológia tanulmányozásának és továbbadásának színhelyei. A menzurális kottairás tanulmányozásának és fejlesztésének színterei. • A hallgatók énekeltek és hangszeren tanultak; órán kívül is muzsikáltak; a szegények gyakran keresetkiegészítésképp *kantorátust* alakítottak vagy beálltak egy helyi iskola kantorátusába. Az *Ansingen* (= pénzért éneklés a városba látogató hercegek, stb. számára) szokása. • Repertoár: vsz. a szokásos: szerelmes dalok, táncok, kontrafaktumok misékből és motettákból. • Johannes és Karolus Fernandes, vak professzorok a párizsi egyetemen, ugyanakkor ünnepelt hangszeres virtuózok.

Udvarok • cappella: énekesek (kórusmesterrel) • trombitások • ménestrellek: hauts és bas. • Diplomáciai reprezentáció: vacsorák, táncolás, utazások. Basse dance.

Városok: • uralkodói bevonulások, hadba menetel vagy onnan megérkezés, • körmenetek, • színházak (közjátékok, moreschák), • ünnepségek szimbolikus játékokkal, • kivégzések, bálók, templomszentelés, tanácsválasztás, koronázás, esküvő, kihirdetés („kidoboltat”, „kitrombitál”). • Első nyilvános koncertek: sok helyen a templomi szolgálat után a kantoratus motettákat énekelte, főleg szombat este. (Brüggeben pl. 1480-tól kezdve *lof* vagy *Salve*: a kompletórium után egy-két darab a templomban. 1483 májusától vasárnapokon ezt hangszeres előadás követte.) • A gazdagodó városok és polgáraik egyre növekvő szerepe: 14. századtól Bruges ún. *ménestrel-iskolákat* (mindenünnen származó minstrelek éves találkozója szakmai információcsere végett. Neves meghívottakkal, pl. Senleches, 14. sz) pénzelt!



A zenész személye

Musicus: tanult, a scientiában járatos, egyetemet végzett zenetudós. (ratio = ész, megfontolás). Cantor: aki komponál, előad: mesterség (sensus = érzék).

A zene és támogatói: A zene költséges dolog: a színvonal és a gazdagság összefüggései. • Patrónusok: uralkodók, nemesek, püspökök, városok, céhek.

A zenészek társadalmi beilleszkedése:

Minstrel (joculator, jongleur, spilman, gleoman, mimus): mindenféle, városi vagy úri alkalmazásban álló zenész és énekes és táncos, akár világi, akár egyházi zenét ad elő. • Nagyon jól képzett, nagy tudású profik és ettől lefelé („histrion”, „igric”) • Erősen kül. társadalmi státusz és fizetés. sokat utaznak. • gyakran számos egyéb munkát is el kell látniuk: diplomáciai követ, besúgó, harangozó, táncos, bohóc, költő.

A cappellák tagjai (a kápolna szentségét örökölve) nem minstrelek (bár hangszereken is játszanak esetenként), magasabb társadalmi rang (bár ők is komponálnak, adnak elő világi zenét is).

Udvári emberek: Néhány zenész (Senleches, Magister Baude Cordier, Tapissier (14. sz.), Binchois, Ghizeghem (15.sz)) már udvari embernek („valet de chambre”) számított pl. egyetemi végzettsége vagy más intellektuális kiválósága folytán. ezek gyakran nem szerepelnek a cappella névsorában. • Egészen kiemelkedők: pl. Ockeghem (†1497) (tours-i kincstárnok); Basin (15.sz): udvaroncként meggazdagodott és hivatali karrierre váltott.

Amatőrök udvaroknál és városokban a 14. századtól. • Polgárok és zenélő nemesemberek mindig aggódva hangoztatták amatőr voltukat! (ld az zenész alacsony társadalmi státusza pl. a magyar néprajzban) Egy szerzetes pl. intett egy fiút, ne hangszereken tanuljon, hanem kórista legyen. • A kereskedők és polgárok fiai sosem kezdtek zenészi karriert (kivétel: pl. Alexander Agricola (1446-1506), a törvénytelen gyermek), de lassan gazdagodó zenészcsaládok néha átcsúsztak kereskedőbe, polgárba.

Egyházi és világi zene. Ének és hangszer.

Liturgikus zene: (szorosán vett értelemben csak ez az egyházi zene) • mise: ordinárium és proprium. lectio. • zsoltár: zsoltár, antifona, himnusz, lectio. ünnepkörök zenéje. • főleg „gregorián” (l. még ambrózián, ó-római, stb.) (A polifónia kitiltása a Notre Dame-ból) • supra librum primitív polifónia. • „high-tech”: organumok (12.sz), misék (ordinárium-proprium), „motették” (! liturgikus-vallásos-világi !) • a 16. sz. elejéig csak vokális. főleg férfiak (többszólamban falfestés-szoprán), gyerekek. nők csak női kolostorokban.

„*Átmeneti kategóriák*” • templomi zene: conductus (= vonulási zene; énekes vagy esetleg hangszeres), orgona-közjáték. • vallásos zene (lauda-társaságok, stb): egyszólamú és polifon, mindenképp vokális; a templomon kívül szól.

Világi zene: • politikai darabok: motették (gyakran biblikus szövegre) békekötésre, templomszentelésre, uralkodói esküvőre, stb. (vokális, esetleg hangszerek közreműködésével) • világi motették (13.sz: a párizsi egyetemi ifjúság szórakozása; vokális) • világi dal: francia („chanson”), latin, anyanyelvű szöveg (vokális, esetleg hangszerek közreműködésével (női énekesről is tudunk) néhol csak hangszereken) • tánczene: (hangszeres és vokális) • szignálok (trombiták, kürtök, dobok: mindig hangszeres).

Az éneklés jellege, a hangszerhasználat, az előadóapparátus minősége az ünnep nagyságához, a patrónus társadalmi státuszához igazodik.

Az egyház őrzi a hagyományos értékeket, és távolságot tart az érzéki, világi divatoktól, míg tagjai a világban élnek, politizálnak, reprezentálnak, kiszolgálják. a szakrális zene mellett a klérus, szerzetesek gyakran egy udvar világi zenéjének szolgáltatói: zenészek és kottamásolók.

irodalom:

- Gülke: Szerzetesek, polgárok, trubadúrok. Zeneműkiadó, Bp. 1979
- Hoppin: Medieval Music. Norton, NY 1978
- Strohm: The Rise of European Music, 1380 – 1500. Cambridge, 1993
- Atlas: Renaissance Music. Norton, NY 1998
- Picker: Music in the Age of the Renaissance. Norton, NY 1999
- Bowles: Musikleben im 15. Jh. VEB Deutscher Verlag für Musik, Lipcse 197?
- Waesberghe: Lehre und theorie der Music im Mittelalter. VEB Deutscher Verlag für Musik, Lipcse 197?

- Jacques Le Goff: Az értelmiség a középkorban. Osiris, Bp. 2000
- Huizinga: A középkor alkonya. Európa, Bp. 1979
- Delumeau: Reneszánsz. Osiris, Bp. 1997